

РОЛЬ МЕЦЕНАТСТВА В СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СПОРТУ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).

У статті розглянуто питання щодо впливу меценатської діяльності на становлення та розвиток українського спорту під час його зародження (кінець ХІХ – початок ХХ століття), з метою вивчення та узагальнення позитивного досвіду меценатства, продовження започаткованих традицій в сучасній українській державі.

Ключові слова: спорт, меценатство, Україна, кінець ХІХ – початок ХХ століття.

В статье рассмотрен вопрос влияния меценатской деятельности на становление и развитие украинского спорта во времена его зарождения (конец ХХ начало ХХ века), с целью изучения и обобщения положительного опыта меценатства, продолжения традиций в современном украинском государстве.

Ключевые слова: спорт, меценатство, Украина, конец ХІХ – начало ХХ столетия.

The following issue is examined in the article that refers to the patronage impact on the formation and development of Ukrainian sport during its foundation (late ХІХ – early ХХ centuries). These issues aim at studying and summarizing of the positive experience of the patronage and continuation of traditions in modern Ukrainian society.

Key words: sports, patronage of arts, Ukraine, the end 19 – the beginning of 20 centuries.

З моменту проголошення самостійності Української держави в суспільстві спостерігаються суттєві зміни в економіці та соціальних відносинах. Поступово традиційні методи фінансування спорту поступаються місцем системі, при якій одним із засобів підтримки спортивної діяльності виступає меценатство. Наукове дослідження меценатства на прикладі переломного етапу вітчизняної історії та етапу становлення спорту в сучасному його розумінні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) має практичне значення для національно-культурного розвитку сучасної України. Усвідомлення меценатства актуально з погляду сприймання досвіду вітчизняних меценатів минулого в плані пошуку фінансової бази для здійснюваних спортивних заходів та продовження традицій меценатської діяльності в сфері спорту.

У сучасній українській науці спостерігається активізація дослідження благодійництва та благодійної діяльності, прагнення розглядати її в контексті загальноісторичного процесу. Серед праць, присвячених дослідженню даної проблеми можна відзначити наукові доробки М. Слабошпицького, О. Доника, О. Пиріг та інших.

Серед досліджень українських учених значний науковий інтерес становлять праці Т. Курінної, І. Суровцевої, С. Поляруш, які розглядали розвиток українського меценатства та благодійництва переважно на регіональному рівні.

Про вплив меценатства в галузі освіти у відповідні періоди в Україні писали А. Нарадько, С. Таранець, В. Корнієнко О. Півоваров. Н. Сейко [1].

Аналіз розвитку української нації свідчить про високий рівень поширення явища меценатства та благодійництва у вітчизняному суспільстві. Благодійництво було моральним обов'язком чи не кожної заможної людини. До нас дійшли важливі свідчення про традиції добротворення цілих династій українських меценатів – родин Терещенків, Бродських, Ханенків, Харитоненків, Симиренків, Яхненків та інших. За свідченнями сучасників, наприкінці ХІХ – початку ХХ сторіччя у колишній Російській імперії не було іншого міста, де громадське благодійництво було б так розвинуте, як у Києві [2].

Однак питання впливу меценатства на становлення та розвиток українського спорту не знайшло належного відображення в сучасній історіографії.

Метою цієї статті є вивчення та узагальнення позитивного досвіду меценатства в галузі спорту в період його зародження (кінець ХІХ початок ХХ ст.).

Меценатство і спонсорство має довгу історію і сягає своїм корінням найдавніших часів не лише в Україні, а й в усьому світі. Біля витоків сучасного спорту та олімпійського руху стояла європейська аристократія. До Першої світової війни титуловані особи склали понад 60 відсотків членів

Міжнародного олімпійського комітету (МОК). Саме аристократи-ентузіасти культивували дух вільних, чесних змагань, лицарства й шляхетності, підкресленої поваги до суперника. Найважливішим стимулом для розвитку спортивних захоплень була і готовність представників знатних родин щедро профінансувати свої захоплення.

Так Е. Вільчковський в своїй роботі «П'єр де Кубертен – педагог, просвітник і визначний діяч культури» зазначає факт меценатської діяльності видатного французького діяча барона П'єра де Кубертена, науковця-педагога, філософа, автора ідеї відродження Олімпійських ігор сучасності, громадська діяльність якого мала велике значення для всесвітнього розвитку спорту. Отримавши від батьків спадщину (понад 500000 франків золотом) він витрачав її в основному на свою громадську діяльність, що була пов'язана з відродженням Олімпійських ігор, в той час як сім'я його жила досить скромно. У відносно короткий історичний період ідея проведення сучасних олімпійських ігор, яку вдало реалізував П. Кубертен набула універсального, загальносвітового характеру і стала найбільш масовим спортивним видовищем у світі. З 1896 до 1925 роки всі свої особисті фінанси П. Кубертен вкладав у діяльність Міжнародного олімпійського комітету [3].

Шлях українських спортсменів на міжнародну спортивну, зокрема олімпійську, арену був складним і неоднозначним за умов бездержавності України.

На межі XIX і XX століть на більшій частині українських земель, які входили до складу Росії, фізична культура та спорт розвивалася у тісному зв'язку з фізичною культурою та спортом всієї царської Росії. Зазначимо, що в цей період спорт ще не відігравав значної ролі в житті суспільства дореволюційної Росії, проте саме в цей час почали формуватися в країні перші громадську фізкультурно-спортивні організації, союзи, ліги, та знайшлися приватні попечителі, які вже тоді усвідомлювали соціальну значущість спорту та докладали чималих фінансових і організаційних зусиль для його пропаганди та підтримки. Серед них промисловці брати Сава та Сергій Морозови, Голова московського купецького банку Г. А. Крестовников, князь П. Д. Львов, член Державної думи Н. А. Гижицький, князь П. Г. Волконський, барон М. С. Кістер та інші [4].

Умови для становлення спорту були лише в деяких містах Росії, міське населення країни до кінця XIX століття складало близько 13 %. Якщо брати до уваги, що серед міського населення спортом мали можливість займатися в основному представники буржуазії, чиновники, купці, інтелігенція, то в масштабі країни число тих хто займався спортом не перебільшувало 3 %. Незважаючи на те, що темпи економічного розвитку Російської імперії на той час були найвищими в світі, що в 1913 році вона посіла у світовому промисловому виробництві п'яте місце після США, Англії та Франції, спорт в життєдіяльності країни займав менш ніж скромне місце [5].

Загальновідомо, що для початку діяльності будь-якого спортивного товариства необхідний початковий капітал. Основою багатьох великих громадських благодійних фондів в Російській імперії слугував недоторканий капітал, виділений з казни чи з бюджету місцевих органів самоврядування. В той же час сфера спорту не отримувала фінансової підтримки від держави та довгий час трималася на самодіяльній основі. Казна клубу чи товариства складалася з членських внесків (вступних та щорічних). У столичних лаун-тенісних клубах, наприклад, ці внески досягали відповідно 20 і 30 рублів. Довічними членами товариства ставали особи, які вносили в перший рік існування товариства не менше як 100 рублів. Таким чином навіть при відносно невеликій кількості членів товариства (від 50 до 100) плюс відвідувачі, які платили зменшену оплату, товариство мало в своєму розпорядженні 5-6 тис рублів – сума за тих часів вагома. Проте спортивні гуртки та товариства, які виникають в ті часи, навряд чи втрималися б на одних членських внесках, нехай навіть і чималих. Багато хто з них дійсно припиняли своє існування через фінансову неспроможність, через брак і неможливість придбати приміщення та інвентар для гуртка, клубу, товариства [6].

Щоб добровільно та безкорисливо допомагати матеріально, тобто здійснювати меценатську діяльність, треба бути дійсно палким прихильником цієї справи. У той час в Росії багато людей захоплювалося боротьбою, важкою атлетикою і всілякими силовими трюками: і простий люд, і багато видатних постатей – А. Купрін, Ф. Шаляпін, О. Блок, А. Чехов, В. Гіляровський, художник І. Мясоедов, А. Аверченко та й інші знаменитості стали пристрасними шанувальниками циркових атлетів і борців. У багатьох російських містах були гуртки любителів атлетики. Найбільш відомі – в Нижньому Новгороді, де керівником був А. Н. Баранов, який на свої гроші утримував гурток, у Севастополі мічман І. П. Шабельський створив для водолазів і матросів школу атлетики. Його учні мали високі результати.

Найбільшу популярність, особливо серед молоді, здобув Київський атлетичний гурток, заснований у лютому 1895 року лікарем Євгеном Федоровичем Гарнич-Гарницьким під впливом ідей новітнього олімпізму. Цей гурток відвідували вже відомий на той час «поясний борець» Іван Піддубний, письменник О. Купрін, професор С. П. Томашівський та інші. До програми занять, у заснованому ним у 1895 році гуртку, входили вправи з гантелями, на гімнастичних снарядах, підняття ваги, боротьба. Тренування проводилися також із фехтування, стрільби, бігу. З кожним роком кількість членів гуртка непинно зростала. Часто організовувалися спортивні вечори, які щоразу більше збирали учасників і глядачів. Сучасники охрестили Є. Гарнич-Гарницького «батьком київської атлетики», а фактично він був батьком усього київського спортивного руху [7].

Слід також зазначити, що в сферу спортивних інтересів аристократії входили такі види спорту,

як парусний, кінний та авіаційні, які потребували значних фінансових витрат. Одним з найбільш популярним в Україні був парусний спорт. Так, наприкінці XIX початку XX ст. майже в усіх великих містах України, а саме Києві, Одесі, Катеринославі, Севастополі, Херсоні, Миколаєві, дуже вдало діяли міські яхт-клуби, саме географічне положення українських міст сприяло розвитку водних видів спорту, особливо серед молоді [8].

Молодий російський спорт потребував покровителів і він знайшов їх в особі як членів імператорської родини, так і в особі промисловців торгово-купецького стану. Якщо заступництво царської сім'ї забезпечувало безпечне існування гуртка у відносинах з владою, яка постійно побоювалася різних виникаючих товариств, то багаті промисловці і торговці своїм заступництвом забезпечували матеріальну стійкість спортивного товариства [6]. Наприклад поміщик, власник фабрик на Уралі, видатний громадський діяч і відомий меценат в сфері спорту та олімпійського руху князь С. К. Белосельський-Белозерський у 1898 став членом Крестовського лаун-теніс клубу, а з 1902 року очолив Петербурзьку лігу футболу та хокею на льоду, з 1905 року – лігу хокеїстів Петербурга та місцевостей. Як меценат матеріально допомагав клубу «Спорт» у Санкт-Петербурзі, фінансував участь спортсменів на змаганнях [9].

Меценати надавали спортивним гурткам велику допомогу. Найбільш яскравою постаттю серед них був другий в історії член МОК від Росії граф Георгій Рібоп'єр, нащадок Григорія Потьомкіна і родич Фелікса Юсупова. Більше 100 тисяч рублів він віддав на російський спорт. Ім'я цього відчайдушного ентузіаста і безкорисливого мецената, який заснував на свої кошти Санкт-Петербурзьке атлетичне товариство і причетного до перших олімпійських медалей Росії на іграх 1908 року в Лондоні, загубилося в часі. Більше за інших, 13 років, виконував він обов'язки члена МОК для Росії, сприяв становленню та зростанню авторитету російського спорту, багато зробив для виходу на міжнародну спортивну арену багатьох талановитих атлетів [10].

Уже в останні роки життя Рібоп'єр був забутий колишніми товаришами по атлетичним захопленням, а в популярному тоді журналі «До спорту» не з'явилася навіть короткої інформації про його смерть [10].

З Рібоп'єром закінчився період, коли розвиток спорту в Росії будувався лише на ентузіазмі та меценатстві окремих постатей. Вже в 1912 році державна влада усвідомила цінність успіхів в спорті для престижу країни. Вперше протягом підготовки до Олімпіади в Стокгольмі у 1912 році виник взаємозв'язок між урядом, громадськими спортивними організаціями та армією, що дозволило за неймовірно короткий період організувати та провести відбірні змагання за всіма видами спорту, які були внесені до програми V Олімпійських ігор. В той же час меценатами було закуплено за кордоном спортивний інвентар

та обладнання, вперше організовані навчально-тренувальні збори для провідних спортсменів, досягнута домовленість про фінансування поїздки команди Росії на Ігри, вперше члени імператорської родини не тільки проявили цікавість до Олімпіади, а й безпосередньо брали участь в спортивній програмі Ігор [11; 12].

Важливою подією загальноросійського, а передусім українського значення, було проведення Всеросійських олімпіад – своєрідний резонанс на Ігри перших Олімпіад сучасності. Перша така олімпіада відбулася в Києві в 1913 році, де на той час вже було побудовано перший в країні стадіон. Для організації та проведення Всеросійської Олімпіади було утворено діяльний Київський Олімпійський комітет. До початку Першої світової війни в Україні налічувалося біля 8 тисяч активних любителів спорту, об'єднаних у різні спортивні колективи або клуби. Таких клубів налічувалося близько двохсот. На організацію I Олімпіади було виділено 10 тисяч рублів, і вона знаходилася під царською опікою: змагання та їх організацію підтримував великий князь Дмитро Павлович. Серед 13 призив Олімпіади були призи, установлені Миколою II, великим князем Дмитром Павловичем, генералом Воейковим, іншими високими сановними особами. Росія вперше організувала і провела великі комплексні змагання з багатьох видів спорту, які входили до програми всесвітніх Олімпійських ігор, а також перші змагання, проведення яких субсидіювала держава [13]. В Києві зібралося 579 учасників змагань із різних міст, що наводило багато для того часу. Поряд з делегаціями Петербурга, Москви, Мінська, Варшави, Риги, Тирасполя вперше виступили численні делегації з українських міст. Широко були представлені Київ, Чернігів, Харків, Одеса, Кам'янець-Подільський, Рівне, Луцьк, Севастополь, Катеринослав. Це було реальне свідчення справжнього зацікавлення спортом широкого українського загалу [14].

Таким чином, наприкінці XIX – на початку XX ст. починається зародження та розвиток багатьох сучасних видів спорту, з яких проводяться національні першості, створюються Всеросійські спортивні організації, Росія розпочинає активну участь в роботі міжнародних спортивних об'єднань. Проте, можна без перебільшення сказати, що виникнення та розвиток українського спорту майже до Першої світової війни тримався на самодіяльній основі. Позбавлений державної підтримки, спорт існував та вдосконалювався лише завдяки ентузіазму прогресивних прошарків інтелігенції. Саме завдяки меценатству та ініціативі окремих постатей відбулося формування та становлення спорту в сучасному його розумінні. На сьогодні, на жаль, спостерігається неспроможність нашої держави повноцінно розвивати і підтримувати спорт. А отже знову, як і в позаминулому столітті, постає нагальна потреба у продовженні традицій меценатської діяльності, тобто добровільних благодійницьких ініціативах з боку найактивніших членів соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 160–174; Суровцева І. Ю. Меценатство в Україні другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 [Електронний ресурс] / І. Ю. Суровцева; Донець. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 19 с. – укр.; Півоваров О. В. Вплив меценатства та благодійництва на розвиток середньої освіти на Лівобережжі та Слобожанщині у першій третині XIX століття [Електронний ресурс] / О. В. Півоваров // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – Х., 2001. – № 27. – С. 24–29. – Бібліогр.: 19 назв. – укр.; Пиріг О. А. Підприємництво та меценатство: історичний дискурс / О. А. Пиріг // Наукові праці історичного факультету ЗДУ.–2003. – Випуск XVI. – С. 140 – 145; Нарядько А. В. Благодійність у розвитку освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століть) / Дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ А. В. Нарядько; Полтавський держ. педагогічн. ун-т. В. Г. Короленка. – Полтава, 2002, – 222 арк.; Поляруш С. І. Діяльність органів державної опіки та громадської благодійності на Лівобережній Україні (1775-1918 р.р.) / Дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ С. І. Поляруш; Укр. держ. пед. ін-т. ім. Драгоманова. – К., 1996. – 209 арк.; Корнієнко В. М. Благодійність в освітянській галузі Харківської губернії (друга половина XIX – початок XX століть) : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 [Електронний ресурс] / В. М. Корнієнко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2005. – 19 с. – укр.; Сейко Н. А. Дослідження історії доброчинності в сфері освіти в Україні: методологічні підходи до проблеми / Н. А. Сейко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 21 (232), Ч. І, С. 203–213.
2. Омецінська М. В. Сучасний стан благодійності та меценатства в Україні: проблеми та перспективи розвитку / Мирослава Омецінська // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Науковий журнал. – 2010. – № 3. – С. 37.
3. Вільчковський Е. П'єр де Кубертен – педагог, просвітник і визначний діяч культури (до 70 річниці смерті) / Е. Вільчковський, А. Вільчковська, В. Пасічник // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2007. – № 2 – 3. – С. 90–95.
4. История физической культуры и спорта / В. В. Столбов, Л. А. Финогонова, Н. Ю. Мельникова; 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Физкультура и спорт, 2000 г. – 420 с.
5. Голощапов Б. Р. История физической культуры и спорта : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Борис Романович Голощапов. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 312 с.
6. Смирнов В. С истинно русским размахом вкладывали в спорт рубли наши предки / Виталий Смирнов // Спортивная жизнь России. – 1992. – № 3. – С. 41–43.
7. Шапошников Ю. 100 тысяч рубликов-от графа : Родословная атлетических кружков в России / Ю. Шапошников // Спортивная жизнь России. – 1998. – № 2. – С. 22–25.
8. Вербицкий В. А. Водный спорт як засіб позашкільної практики фізичного виховання в освітніх закладах Одеського навчального округу (1894-1913 рр.) // Емінак: Науковий щоквартальник. – Київ-Миколаїв. – 2007. – № 2 (2) (жовтень-грудень). – С. 98–104.
9. Финогонова Л. А. У истоков олимпийского движения России. Член МОК для России граф Г. И. Рибоьер / Л. А. Финогонова // Юбилейный сборник трудов ученых РГАФК, посвященный 80-летию академии. – М. : 1998. – Т. 3. – С. 96 – 102.
10. Воронин В. Тот ли это Рибоьер? / Владимир Воронин // Родина. – 2007. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.istrodina.com/rodina_articul.php3?id=2194&n=111.
11. Воронин В. Игры графа Рибоьера / Владимир Воронин // Родина. – 2008. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.istrodina.com/rodina_articul.php3?id=2682&n=131.
12. Выступление команды Российской империи на Играх V Олимпиады / Алексей Лях-Породько // Наука в олимпийском спорте. – 2008. – № 1. – С. 83–93.
13. Олімпійський спорт / В. М. Платонов, С. И. Гуськов. – К. : Олимпийская литература, 1994. – 492 с.
14. Савранський Є. Передумови зародження і розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні / Є. Савранський [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://sc.kr.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=355:2010-07-08-13-27-51&catid=66:2010-07-01-14-46-14&Itemid=56.

Рецензенти: д.і.н., проф. О. П. Тригуб;
к.і.н., доц. В. А. Вербицький.

© Дзюбан О. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 21.03.2012 р.

ДЗЮБАН Оксана Володимирівна (1977 р. н.) Закінчила Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту. Старший викладач кафедри фізичного виховання і спорту ЧДУ імені Петра Могили, Майстер спорту України з академічного веслування.

Коло наукових інтересів: історія спорту в Україні.